

WSTĘP

Rok 2010, w którym powstała ta praca, był szczególnym rokiem dla ruchu harcerskiego w Polsce. Jubileuszowy Zlot Związku Harcerstwa Polskiego na krakowskich Błoniach rozpoczął obchody stulecia harcerstwa na ziemiach polskich.

To przed stu laty twórca polskiego harcerstwa Andrzej Małkowski przetłumaczył na język polski podręcznik generała Roberta Baden – Powella *Scouting for boys*¹. To właśnie w 1910 roku w Krakowie przy Gimnazjum św. Anny, nastąpiła pierwsza udana próba stworzenia zastępu harcerskiego „Kruków”².

Wejście harcerstwa w drugie stulecie swojej działalności stanowi doskonałą okazję do podsumowania jego historii i refleksji nad nią. Uroczystości rocznicowe, stały się doskonałym katalizatorem dla stworzenia szeregu prac naukowych, książek, albumów i artykułów poświęconych historii samego ruchu, jego myśli wychowawczej, wpływu na wydarzenia w Polsce i na świecie.

Tematem mojej pracy jest *Wolne Harcerstwo i jego wpływ na lewicowe nurty w ruchu harcerskim w dwudziestoleciu międzywojennym*. Podejmując ten właśnie temat, bliski mi niezwykle, gdyż sam jestem instruktorem ZHP, miałem na celu także jego użyteczność. Wydaje mi się bowiem, że każda praca powinna czemuś i komuś służyć. Moim wielkim marzeniem jest to, by wysiłek, jaki włożyłem w zgromadzenie i opracowanie tych nielicznych materiałów przybliżył mało znaną historię Wolnego Harcerstwa jak najszerszej grupie ludzi, a w szczególności młodzieży harcerskiej. Dlatego praca została napisana prostym i zrozumiałym językiem, opatrzona licznymi przypisami i objaśnieniami. Wiele artykułów, wystąpień, przemówień i polemik zamieściłem cytując ich obszerniejsze fragmenty, tak aby nie straciły nic ze swej wyrazistości i oryginalności, przekazu uczuć i poglądów ich autorów.

Historia powstania, działalności i wpływu ruchu wolnoharcerskiego na cały Związek Harcerstwa Polskiego jest niezwykle interesującym, lecz niestety mało znanym i skąpo opisanym okresem w stuletniej historii harcerstwa.

Wszystkie dotychczasowe publikacje na ten temat to zaledwie krótkie, ogólnikowe artykuły lub fragmenty rozdziałów w książkach wspomnieniowych. Poważnym mankamentem tych prac jest bazowanie autorów na powtarzających się, ubogich źródłach, co sprawia, że zawarte treści i przemyślenia większości z nich pokrywają się, czasami nawet

¹ Baden-Powell R., *Scouting for boys*, Londyn 1908; polskie tłumaczenie: R. Baden – Powell, *Skauting dla chłopców. Wychowanie dobrego obywatela metodą puszcząską*, Warszawa 1938.

² B. Leonhard, *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910 – 1950*, Kraków 2001, s. 15.

wraz z powielanymi przez kolejnych autorów, błędami. W artykułach opublikowanych w okresie Polski Ludowej dodatkowo razi fakt ukierunkowania rozważań w stronę krytyki „konformistycznej prawicy PPS” z Adamem Ciołkoszem na czele i pochwały dla „rewolucyjnych komunistów”, którzy przejęli kontrolę nad organizacją i przekształcili ją w komunistyczny Związek Pionierów.

Nie zachowały się żadne obszernie prace poświęcone Wolnemu Harcerstwu z okresu międzywojennego. Najprawdopodobniej zaginął także przygotowywany przez Aleksandra Czerniawskiego rękopis pracy pt. *Rozwój ruchu i ideologia Zjednoczenia Wolnego Harcerstwa w Polsce*, który zapewne byłby niezwykle pomocny przy opisywaniu dziś jego historii³.

Podstawową bazą źródłową podczas mojej pracy stanowiły materiały archiwalne, pozyskane z szeregu polskich archiwów: Archiwum Akt Nowych, Archiwum Głównej Kwatery ZHP, Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Państwowe w Tarnowie, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Archiwum Historyczne Miasta Krakowa oraz Muzeum Harcerskie im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanym. Jednakże fundamentalnym źródłem informacji, z którego korzystałem, były artykuły prasowe oraz wydawnictwa harcerskie z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Udało mi się zebrać rozsiane po bibliotekach całego kraju (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Sejmowa w Warszawie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego), a także na Ukrainie (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka⁴) wszystkie numery wolnoharcerskiego czasopisma „Płomienie”.

Dotarłem również do wszystkich sześciu wolnoharcerskich broszur wchodzących w skład *Listów do starszych harcerzy*. Podobnie jak w przypadku „Płomieni”, nie była to sprawa prosta, gdyż są one rozproszone po bibliotekach, archiwach i zbiorach prywatnych.

Dzięki uprzejmości druha Tomasza Kozika, członka Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP, po dwóch latach poszukiwania, udało mi się pozyskać kserokopię sprawozdania ze Zjazdu w Mąchociach, którego nie posiada w swoich zbiorach nawet Biblioteka Narodowa, ani żadne archiwum z którego korzystałem.

³ *Czy Wolne Harcerstwo jest tajną organizacją komunistyczną? Część I*, „Naprzód”, 1924, nr 190, s. 2.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека України імені В.Стефаника, 2, вул. Стефаника, Львів, 79000, Україна.

Wiele przydatnych informacji znalazłem podczas przeglądania roczników przedwojennych czasopism: „Naprzód”, „Robotnik”, „Harc mistrz”, „Harcerstwo”, „W kręgu wodzów”, „Brzask”, „Gromada”, „Pionier”, „Myśl Niepodległa”, „Skrzydła”, „Czuj Duch”.

Na potrzeby niniejszej pracy wnikliwie studiowałem każde z tych czasopism, obficie z nich czerpiąc, co zauważyć można na podstawie ilości odwołujących się do nich przypisów. Na marginesie chciałbym dodać, że omówienie historii i struktury czasopisma „Płomienie” zamieściłem w podrozdziale „*Płomienie. Pismo Młodzieży*”.

W toku przeprowadzonej kwerendy archiwalnej odnalazłem w Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie (AGK ZHP, KHiBH, t. 18) odpisy dokumentów i akt policyjnych dotyczące III Zjazdu Wolnego Harcerstwa w Helenówku oraz późniejszego nielegalnego „Pioniera”. Jako źródło tych dokumentów został podany zbiór Archiwum Państwowego w Krakowie, akta Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, tom 103. Do tej samej teczki odnoszą się również przypisy w kilku publikacjach dotyczących Wolnego Harcerstwa (np. Fürst Ryszard, *Lewicowe organizacje dziecięco – młodzieżowe w latach międzywojennych*, [w:] *Walka młodych pokoleń. Materiały konferencji historyków ruchu młodzieżowego*, Warszawa, 7-9 XII, Warszawa 1965, s. 298-306).

Po odnalezieniu tego zbioru w Archiwum Państwowym w Krakowie okazało się, że tom nr 103 dotyczy zupełnie czego innego niż odpisy akt znajdujące się w Warszawie i tych dokumentów w nim nie ma.

W wyniku podjętych przeze mnie poszukiwań, udało mi się odnaleźć oryginały dwóch z nich:

- 1) pismo Komendy Policji Państwowej Kraków – Miasto nr 1594-V/25, do Prokuratury przy Sądzie Okręgowym w Krakowie, Hoffman Paweł i tow. Organizowanie nielegalnego antypaństwowego „Związku Pionierów”, Kraków, dnia 30 kwietnia 1925r.
- 2) pismo Komendy Policji Państwowej Kraków – Miasto nr 1594-V/25, do Prokuratury przy Sądzie Okręgowym w Krakowie, Hoffman Paweł i tow. Organizowanie nielegalnego antypaństwowego „Związku Pionierów”, Kraków, dnia 3 maja 1925r.

Znajdują się one w zbiorze akt Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego, Wydział II Społeczno-Polityczny, Oddział II Polityczno – Narodowościowy, Partia komunistyczna 1924 – 1929, Organizacja młodzieży komunistycznej Pionier 1925 – 1927, tom 65, karty: 1043 oraz 1047 – 1063.

Dodatkowo udało mi się odnaleźć w tym tomie protokoły z przesłuchań aresztowanych działaczy ZNMS „Życie” i Pioniera, zawierające wiele istotnych informacji i szczegółów dotyczących działalności Zjednoczenia Wolnego Harcerstwa i Pioniera.

Pozostałych oryginałów dokumentów znajdujących się rzekomo w aktach Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, t. 103 niestety nie udało mi się dotychczas odnaleźć, więc musiałem w pracy opierać się na ich odpisach zgromadzonych w Archiwum Głównej Kwatery ZHP, t. 18.

W trakcie zbierania materiałów natrafiłem na napisaną przez Kamilę Bokacką pod koniec lat 90. pracę magisterską o Wolnym Harcerstwie. W związku z tym, postanowiłem rozszerzyć zakres mojej pracy o wpływ idei wolnoharcerskich na dwa, równie ciekawe harcerskie nurty ideowe i wychowawcze: Czerwone Harcerstwo Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego i Koło Instruktorów im. Mieczysława Bema, których dzieje zostały ogólnie opisane w ostatnim rozdziale pracy.

Na podstawie zebranych materiałów wyodrębnione zostały cztery rozdziały. W pierwszym omawiam ogólną sytuację ZHP po odzyskaniu przez Polskę niepodległości oraz początki tworzenia się ruchu wolnoharcerskiego.

Rozdział drugi poświęcony jest przemianom, jakie zachodziły w ruchu, a także krystalizacji jego założeń ideowych.

W rozdziale trzecim znajduje się opis radykalizacji poglądów i programu Zjednoczenia Wolnego Harcerstwa, co skutkowało rozłamem podczas zjazdu w Helenówku i powstaniu nowej organizacji: Związek Pionierów.

Ostatni rozdział ukazuje, w jaki sposób hasła Wolnego Harcerstwa oddziaływały na ruch harcerski do czasu wybuchu II wojny światowej.

Praca zawiera także wykaz skrótów, indeks nazwisk, aneks oraz zbiór fotografii.

Rezultaty moich badań, wraz z całą pracą oraz fotokopiami i skanami zebranych czasopism i broszur, zamierzam opublikować na stronie internetowej mojego autorstwa: www.wolneharcerstwo.prv.pl. Mam także nadzieję, że na wiosnę 2011r. uda mi się, dzięki współpracy z Centrum Badań Społecznych im. Michała Kaleckiego, wydać zebrane przeze mnie materiały do dziejów lewicowych nurtów w ruchu harcerskim w dwudziestoleciu międzywojennym.

W tym miejscu, pragnę serdecznie podziękować mojemu promotorowi, prof. dr. hab. Jerzemu Gołębiowskiemu, za wszystkie cenne rady i wskazówki udzielane podczas pisania niniejszej pracy oraz niezwykle przyjazną i życzliwą atmosferę, którą stworzył, jako były instruktor harcerski – mój „starszy Druh Profesor”.